

Daradics Boglárka

Walter Benjamin habilitációs ügyének (eszme)történeti elemzése

Absztrakt: Tanulmányomban Walter Benjamin sikertelen habilitációs eljárását vizsgálom. Célom, hogy az eljárás pontos menetének tanulmányozásán keresztül feltárjam az okokat, melyek e sikertelenséget eredményezték. A dolgozat első felében néhány történeti aspektuson (intézménytörténeti és életrajzi adalékokon) keresztül a német akadémiai rendszer (habilitációra vonatkozó) működési mechanizmusát vázolom, emellett pedig számot vetek Benjamin ekkori élethelyzetével, valamint azzal, hogy mit jelentett volna számára a sikeres habilitáció. Ezt követően a habilitáció sikertelensége kapcsán potenciálisan felmerülő érveket és magyarázatokat az általam megalkotott tipológia alapján tekintem át. E tipológiát a magyarázatok átláthatósága és jobb megérthetősége céljából hoztam létre, mely, úgy gondolom, az érvek csoportosítása mellett azt is láttatni képes, hogy a szóban forgó érvek között milyen összefonódások tapasztalhatók. Mindezek után az eredeti archívumi dokumentumokra (*Promotionsakte W. Benjamin*) támaszkodva elemzem a habilitációs eljárás körüli levelezést és az aktában található – Hans Cornelius által írt – opponensi bírálatot. Dolgozatom konklúziója szerint azonban e konkrét életrajzi mozzanatra sokkal inkább indikátorként érdemes tekinteni, amely aktívan képes informálni minket mind Benjamin karakterisztikumáról és gondolatvilágáról (egész életére és életművére kiterjedően), mind pedig az 1920-as évek táján működő német akadémiai rendszer – normáit és visszásságait – illetően.

Kulcsszavak: Walter Benjamin, habilitáció, *Trauerspiel*, *Universitätsarchiv Frankfurt*, *Promotionsakte W. Benjamin*

„Kudarc a kispályán, sebaj: megnyílt a nagypálya. Élete nagy áldozatait talán úgy hozza az ember, hogy nem is látja őket annak. Abbahagyni valamit, kivonulni valahonnan [...], elhagyni a pályát, lemondani egy megvalósulatlan közösségről a maga idejében olyan, mint egy győzelem.”

Kemény Lili: *Nem*

Bevezetés

Dolgozatomban Walter Benjamin sikertelen rehabilitációs kísérletének vizsgálatára vállalkozom. Úgy gondolom, ez az életrajzi mozzanat nagymértékben befolyásolta és meghatározta életének további alakulását, ami alapos indokkal szolgál a rehabilitációs ügy részletes tanulmányozásához. Céлом, hogy megvizsgáljam az eljárás pontos menetét, s feltárjam azokat az okokat, melyek alapján potenciálisan megmagyarázható, miért nem sikerült Benjamin rehabilitációja. A pontos ok(ok) meghatározását tekintve nincs konszenzus a kutatók között, noha nemzetközi viszonylatban is alig kutatott kérdéstről van szó: csupán néhány bevett(ebb) magyarázatot és értelmezést szokás említeni a probléma kapcsán.¹ Tanulmányomban a felmerülő okok vizsgálatát – és egyúttal ezek (felül)bírálatát – kísérem meg, véleményem szerint ugyanis Benjamin rehabilitációra benyújtott dolgozatának (*A német szomorújáték eredete* című írásnak) sikertelensége nem pusztán formai okokban keresendő, hanem komplexebb filozófiai, eszmetörténeti és ideológiai keresztmetszetben szemlélve érthető meg igazán.²

Előbbi állításom alátámasztása érdekében először a rehabilitáció kapcsán felmerülő releváns történeti tényeket mutatom be, amelyekkel – úgy gondolom – adekvát módon szemléltethetővé válnak a specifikus történeti-társadalmi körülmények: mind Benjamin ez idő tájt aktuális élethelyzete, mind pedig a korszak akadémiai működési elveinek jellegzetességei. A rehabilitáció kontextusának elemzését követően Benjamin konkrét rehabilitációs aktájának (*Promotionsakte W. Benjamin*³) tanulmányozására fókuszálok. Ebben

---

Jelen tanulmány „A Kulturális és Innovációs Minisztérium EKÖP-24-3-II. kódszámú Egyetemi Kutatói Ösztöndíj Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült”.

Köszönettel tartozom témavezetőmnek, Weiss Jánosnak, aki hasznos tanácsaival, meglátásaival és kiegészítéseivel több ízben nagy segítséget nyújtott a tanulmány elkészüléséhez.

A dolgozatban szereplő idegen nyelvű irodalmakból származó szó szerinti idézések kivétel nélkül a saját fordításaim, ezeket egyesével nem jeleztem a szövegben.

1 Igazán érdekesnek tartom, hogy két alapvető fontosságú, kurrens Benjamin-szakirodalom, Eiland és Jennings (2016) monográfiája, illetve a *Benjamin Handbuch* (2011) is csupán minimálisan tárgyalja a témát: néhány ismertebbnek számító magyarázattól eltekintve nem írnak a rehabilitáció sikertelenségének lehetséges okairól.

2 Épp ezen okból kifolyólag a *Trauerspielbuch* tartalmi elemzésére egyáltalán nem vállalkozom. Ilyen irányú szövegekért lásd például Haas és Weidner (2014) nagy ívű tanulmánykötetét, melyben a tanulmányok a szóban forgó mű filozófiai, esztétikai, irodalom- és művészetelméleti elemzését kísérlik meg különböző aspektusokból. E kötet tehát akkurátus tartalmi elemzések sokaságát fogja össze, illetve tematikusan rendszerezi azokat, a rehabilitáció kérdéséről és problematikájáról azonban nemigen esik szó benne.

3 A dolgozat során – magától értetődő módon – az eredeti, hivatalos aktára támaszkodom, melyet az *Universitätsarchiv Frankfurtban* (UAF) őriznek, s amelyet kutatási célokra ők bocsátottak a rendelkezésemre. Az aktában szereplő dokumentumok közül több azonban – teljes terjedelmében – szerepel Lindner (1985) tanulmányában, így a hivatkozásoknál a kereshetőség és a pontosság érdekében ezt is jelölöm.

található meg a dolgozat opponense⁴ (*Gutachter*) által írt bírálathoz, amelyre formálisan hivatkozva a dékán – Franz Schultz – azt tanácsolta Benjaminszéknek, hogy vonja vissza a habilitációs kérelmét. Jelen dolgozat szempontjából a bírálathoz, illetve a habilitációs eljárás kapcsán folytatott (hivatalos) levelezés is alapvető fontosságú; ezek vizsgálatához egyfelől kontextuselemzéssel, másfelől pedig szoros szövegolvasással, illetve a tartalmukra összehasonlító elemzéssel közelítünk. Amellett érvelek, hogy a sikertelenség okának feltárása kapcsán érdemes és alapvető fontosságú a dokumentumok elemzéséből kiindulni – természetesen a már említett esztörténeti kontextust nem mellőzve, sőt mellé helyezve –, a további potenciális érveket pedig ezek összefüggésében, kvázi a bírálathoz tartalmi részét árnyalódó, értelmezni és kezelni.

Történeti tények és körülmények

A következőkben – ahogy azt az alcím is előrevetíti – Benjamin habilitációjának történeti körülményeit vázolom fel. Németországban a habilitáció Benjamin korában némiképp mást jelentett (ez manapság sincs másképp): funkcióját tekintve eltér(t) a mai (magyar) akadémiai diskurzusban használatos kifejezéstől. Habilitációs eljárásban azok vehettek részt, akik már megszerezték a doktori (PhD) fokozatot, a sikeres habilitáció eredményeként pedig a jelölt egyetemi álláshoz juthatott. A német rendszerben az egyetemi tanárságnak több típusa különíthető el:⁵ az 1) egyetemi magántanár (*Privatdozent*), 2) az úgynevezett *außerordentlicher Professor (Extraordinarius)*, 3) illetve a rendes egyetemi tanár⁶ (*ordentlicher Professor/Ordinarius* vagy más néven: *Professor ordinarius*). A sikeres habilitáció után az ember kvázi automatikusan *Privatdozent*té vált, e státusszal óratartási kötelezettség járt, ezért azonban nem minden esetben kaptak fizetést (az egyetemtől); a *Privatdozent*eket sokszor a hallgatók tartották el,⁷ amennyiben azonban benne akartak maradni az egyetemi, akadémiai életben (tehát tudományos pályára készültek), tulajdonképpen nem volt más választásuk, mint vállalni az ezzel járó bizonytalanságot. Amennyiben ugyanis nem tanítottak, bizonyos idő elteltével elvesztették a sikeres habilitáció eredményeként megszerzett címüket. Ezzel ellentétben a *Professor ordinarius* kinevezés útján került a pozícióba, az állásra tehát pályázni kellett. Fontos azonban megemlíteni, hogy a német akadémiai rendszerben a habilitált személy ez előbbi pozíciót nem tölthette be ugyanazon az egyetemi fakultáson, ahol habilitált. Egészen pontosan: a habilitációt követően *rögtön* nem tölthetett ott be professzori állást. Első körben mindenképpen egy másik egyetemre kellett állást pályáznia, majd bizonyos idő elteltével – például

---

4 E bíráló Hans Cornelius volt; személye és munkássága, illetve a habilitációs eljárásban betöltött szerepe a későbbiek során részletesebben kifejtésre kerül, bírálathoz, illetve a habilitációs eljárás kapcsán folytatott (hivatalos) levelezés is alapvető fontosságú; ezek vizsgálatához egyfelől kontextuselemzéssel, másfelől pedig szoros szövegolvasással, illetve a tartalmukra összehasonlító elemzéssel közelítünk. Amellett érvelek, hogy a sikertelenség okának feltárása kapcsán érdemes és alapvető fontosságú a dokumentumok elemzéséből kiindulni – természetesen a már említett esztörténeti kontextust nem mellőzve, sőt mellé helyezve –, a további potenciális érveket pedig ezek összefüggésében, kvázi a bírálathoz tartalmi részét árnyalódó, értelmezni és kezelni.

5 Jelen esetben csupán a téma szempontjából releváns kategóriákat vázolom.

6 A német köznyelvben őket nevezik C4-es professzoroknak.

7 Max Weber *A tudomány mint hivatás* című szövegében a következőképp fogalmaz a *Privatdozent*ek kapcsán: „Miótán megírt egy könyvet és letett egy többnyire formális vizsgát a kar előtt, elbeszélget a megfelelő szak képviselőjével, majd annak beleegyezésével habilitál valamelyik egyetemen, és ingyenesen, csupán a hallgatók által fizetett leckepezéért előadásokat tart, melynek tárgyát maga határozza meg valamely általános témakörön belül” (Weber 1995: 5–6).

megüresedés miatt – már visszatérhetett arra az egyetemre, ahol sikeresen habilitált.⁸ Az *außerordentlicher Professor* továbbá abban különbözött a *Professor ordinariustól*, hogy míg az utóbbinak saját tanszéke, katedrája (*Lehrstuhl*) volt, addig az előbbi esetében ez nem így volt (emiatt előfordult, hogy egy „mellékszakon” tanított, vagy pedig – bizonyos esetekben – egy tanszékkal rendelkező professzorral társult).⁹

A doktori fokozat önmagában pusztán arra volt elegendő, hogy a még habilitáció előtt álló és potenciálisan arra aspiráló egyén korlátozott ideig egy professzor tanársegédjeként (*Privatassistent*) működhessen, mely bizonyos mértékű segítséget jelenthetett számára az akadémiai életben való bent maradáshoz. A habilitáció esetében tehát ez, jelesül az akadémiai/tudományos életből való szerény megélhetés, önfenntartás, vagyis a tudományos pálya és a (kicsivel) biztosabb egzisztencia volt a tét Benjamin számára. A habilitáció sikerelensége mindkét előbbi szempontból – mind az intézményesült tudományos élettől való elszakadást, mind pedig az ebből adódó megélhetést figyelembe véve – élesen meghatározta életének további alakulását. Sokan egyenesen úgy gondolják, ekkortól kezdődött egyfajta „lejtmenet” Benjamin életében, mely kvázi balszerencsék sorozataként is értelmezhető. A habilitáció sikerelensége megrázta őt, s meglehetősen nagymértékű dacot és neheztelést váltott ki belőle az akadémia iránt, ezek következtében pedig arra jutott, hogy a későbbiek során sem próbálkozik újra a fokozat megszerzésével.¹⁰ Véleményem szerint többek között emiatt állítható, hogy a habilitáció sikerelenségét kudarcként fogta fel, melynek az ő esetében aktív karakter- és identitásformáló szerepe volt. Többnyire ugyanis ekkor tökélt el, hogy sokkal inkább a publicisztika műfaja és miliője felé fordul (vö. Lindner 2011: 5).¹¹ Úgy gondolom, ez előbbiekre erősítenek rá Eiland és Jennings (2016: 235) szavai is:

Benjamin sikerelensége, hogy otthonra találjon az akadémián a *Trauerspiel*-könyvvel. 1925 tavaszán és nyarán lezárta azt a hosszú fejezetet az életében, amelyben igyekezett kiharcolni saját helyét a német egyetemi rendszerben. Most egy kettős dilemmával [vagy inkább kényszerrel] nézett szembe: dönteni egy új karrierút [*career path*] mellett, és megtalálni a módját annak, hogy támogassa magát és a családját.¹²

Ami a konkrétabb életrajzi jellemzőket illeti, Benjamin Bernben doktorált 1919-ben *A műkritika fogalma a német romantikában* című munkájával (Lindner 2011: 150),

8 Így jutott például Martin Heidegger is katedrához a *Freiburgi Egyetemen*, ahol habilitált; először ugyanis néhány évig Marburgban töltött be professzori állást.

9 A német rendszer lehetővé teszi azonban, hogy bizonyos tartományokban az *außerordentlicher Professor* is hasonló szerepeket töltsön be, mint a *Professor ordinarius*, azaz például habilitációt vagy PhD-t vezessen.

10 Érdekes kísérlet lenne Benjamin habilitációs ügyét ekkori levelezéseinek fényében vizsgálni, hisz jó néhány – főleg 1924–1925 táján született – levelében megemlékezik életének erről az eseményéről. Így tehát saját gondolatainak fényében alkothatnánk képet – természetesen emiatt főként arról, hogy ő maga miként percipialta és értelmezte az eseményeket, a történeteket. Ehhez lásd részletesebben a Benjamin-levelezés (1997) vonatkozó részeit, például a Gottfried Salomon-Delatournak írt levelet (1997: 33–34) vagy épp a Gershom Scholemnek címzettet (1997: 36–41).

11 Ez az elhatározás természetesen nem érvényesült teljes egészében Benjamin életének további részében: számos tudományos igényű – filozófiai, művészetelméleti, irodalomtudományos és szociológiai relevanciával bíró – művet produkált, melyek jelentős része még életében megjelent.

12 Nem szabad megfeledkezni a tényről, hogy Benjaminsnak ekkor már felesége és gyermeke volt, akikről gondoskodnia kellett. A család nem élt túl jó anyagi körülmények között; ezen is segített volna, ha a habilitáció után Benjamin – legalább *Privatdozent*ként – egyetemi álláshoz juthatott volna. Ami a lakhatásukat illeti, ezekben az időkben Benjamin szüleinél éltek (ingyen), ami jelentős anyagi támogatást jelentett számukra (Eiland és Jennings 2016: 235). Benjamin felesége, Dora azonban elvesztette munkáját, ami viszont nehezítette az amúgy sem egyszerű helyzetüket (vö. Eiland és Jennings 2016: 235).

habilitálni pedig 1925-ben akart a frankfurti egyetemen. Benjaminban hozzátétőlegesen 1919-ben fogalmazódott meg a habilitáció gondolata, szisztematikusabban azonban csak *Goethe-esszéjének* befejezése után,¹³ 1922-ben kezdett el a *Trauerspielbuchon* dolgozni, mely később a habilitációra benyújtott írásként szolgált (Lindner 2011: 4–5).¹⁴

Wiggershaus (1997 [1988]) a Frankfurti Iskola történetéről szóló híres monográfiájának Theodor W. Adornóról szóló fejezetében Benjamin is jelentősebb szerephez jut. Úgy vélem, itt – igen érdekes módon – Wiggershaus jellemzően egyfelől a habilitáció tényén, másfelől pedig a *Trauerspielbuchon* keresztül kapcsolja Adornóhoz Benjamins¹⁵ (természetesen nem kizárólagosan, de mindenesetre figyelmet érdemlő módon).¹⁶ Az előbbi mű alapján a szóban forgó kapcsolódás legalább négy aspektusát érdemes kiemelni: 1) első próbálkozásra – 1927-ben – Adorno sem járt sikerrel, s megbukott a habilitáción, ami azonban ennél talán hangsúlyosabb: 2) Hans Corneliusnál szeretett volna habilitálni – épp ahogyan korábban Benjamin. 3) Wiggershaus (1997 [1988]: 82–112) nyomán erőteljesen kitűnik, hogy a habilitáció Adorno számára is kiemelt jelentőséggel bírt; sok egyéb szempont mellett egyfajta „presztízsjelleg” öltött. Ahogy arra az előbb utaltam, első körben Adornót is megbuktatták, ő azonban később, az 1930-as évek legelején újra megpróbálta, ezúttal Paul Tillichnél; ekkor már sikerrel járt (Wiggershaus 1997 [1988]: 109). Ezt követően nevezték ki egyetemi magántanárnak, vagyis *Privatdozent*nek a frankfurti egyetemen. Az előbbi három aspektus mellett utolsóként azt emelném ki, hogy az 1931-es – végül sikeres – habilitációját követően 4) első szemináriumainak egyikét épp Benjamin *Szomorújáték-könyvéből* tartotta 1931–1932 táján (Wiggershaus 1987: 18; Lindner 2011: 210). Ez utolsó szemponttal pusztán Benjamin szóban forgó művének jelentőségét kívánom érzékeltetni, melyre kortársai rendre felfigyeltek, s különböző módokon – mint például az előbb említett szeminárium – ki is fejezték ezt. Ami Benjamin Adornóra gyakorolt hatását¹⁷ illeti, Wiggershaus (1997 [1988]: 107) úgy fogalmaz, hogy:

Adorno hú maradt programjához [vagyis az 1931-es habilitációs dolgozatában megfogalmazottakhoz¹⁸]. A gyakorlatban ez mindenekelőtt benjamin gondolatok prezentálását jelentette az akadémiai tudományiparban [*Wissenschaftsbetrieb*] (Wiggershaus 1997 [1988]: 112).

---

13 Benjamin először bizonytalan voltatt illetően, hogy pontosan mi lesz a habilitációs dolgozata; ahogy arra Eiland és Jennings is utal, a *Trauerspiel-projekt* kezdeti fázisában „Benjamin nem tudhatta biztosan, vajon a habilitációs írásán dolgozik-e, vagy egy [attól] független tudományos projekten” (2016: 183). Ez előbbi oka az volt, hogy Benjamin „még mindig fenntartotta a reményt, hogy Schultz [a frankfurti egyetem professzora, aki német irodalommal foglalkozott] el fogja fogadni a *Goethe-esszé*t habilitációs dolgozatnak” (Eiland és Jennings 2016: 183; kiemelés tőlem), ez azonban végül – több okból kifolyólag – nem így történt.

14 A *Német szomorújáték eredete* könyvként 1928-ban látott napvilágot (Lindner 2011: 6).

15 Az életrajzi tényeket figyelembe véve azonban az mondható el, hogy Adorno és Benjamin – nagy valószínűséggel – Siegfried Kracaueren keresztül ismerkedtek meg egymással 1923-ban (Wiggershaus 1997 [1988]: 98). Eiland és Jennings (2016: 189) azonban ehhez hozzáteszi, hogy ismeretségük vélhetően akkor mélyült el igazán, amikor 1923-ban közösen vettek részt Hans Cornelius és Gottfried Salomon-Delattour szemináriumain Frankfurtban.

16 Ehhez lásd részletesebben Wiggershaus (1997: 82–112) vonatkozó részeit. Wiggershaus (1987) Adorno-monográfiájában szintén igen hasonlóan jár el Benjamin és Adorno személyének összekapcsolását illetően.

17 Wiggershaus mellett Philipp Lenhard is nagy hatást tulajdonít Benjaminsnak – sőt kifejezetten a *Trauerspiel*nek – Adorno „filozófiai fejlődésében” (Lenhard 2024: 191–192).

18 A dolgozat az alábbi címet viseli: *Die Konstruktion des Aesthetischen bei Kierkegaard*. E dolgozat bírálói Paul Tillich és Max Horkheimer voltak; bírálatuk a habilitációs aktában (*Akte Theodor Adorno*) olvasható, melyet – Benjaminséhoz hasonlóan – az *Universitätsarchiv Frankfurt*ban őriznek. Wiggershaus (1997 [1988]: 110–113) Adorno dolgozatának alapvetéseit az említett bírálatok tükrében ismerteti.

A habilitáció sikertelensége kapcsán jellemzően felmerülő magyarázatok

Tanulmányában Ralph Shain (2022) kiválóan, illetve egészen széles merítéssel dolgozva foglalja össze, hogy az eddigiek során a témában született – meglehetősen kevés – írás jellemzően milyen érvekkel igyekszik magyarázni a habilitáció sikertelenségét. Fontos megemlíteni, hogy míg az említett tanulmány célja átfogó körképet nyújtani a habilitáció sikertelensége kapcsán felmerülő érvekről, és mindezt pedig valamifajta kronológia mentén teszi, addig én jelen írásban sokkal inkább a konkrét habilitációs dosszié tartalmára, kifejezetten pedig az opponensi bírálatra összpontosítok. A habilitáció kurdarcát magyarázni kívánó érveket csupán abból a célból tárgyalom – röviden –, hogy láthatóvá váljon az a keresztmetszet, melyben e történeti tény általában értelmezésre kerül(t). Céлом tehát egyfajta kontextust teremteni a habilitációs anyag értelmezéséhez, nem pedig az, hogy a potenciális magyarázatokat valamifajta metodika mentén kimerítően és részletesen sorjazzam, ez ugyanis erősen túlmutatna e tanulmány keretein. A következőkben tehát Shain (2022) szövegére támaszkodva – azt azonban némiképp árnyalva és kiegészítve – igyekszem először tipologizálni, ezt követően pedig részletesebben tárgyalni a potenciális magyarázatokat.

Az említett tanulmány alapján a felmerülő indokok legalább négy nagyobb csoportját érdemes elkülöníteni, fontos azonban hangsúlyozni, hogy jellemzően senki nem állítja bármely magyarázat kizárólagosságát, sőt a szerzők rendre ezek (erős) „keveredése” mellett érvelnek; azt azonban feltétlenül figyelemre érdemesnek tartom, hogy mely indokok variációit tartják relevánsnak, illetve mely szempont(ok) az(ok), amely(ek)et rendre előnyben részesítik/részesítenek a többivel szemben.¹⁹ Bár az általam megalkotott tipológia bizonyos szempontból „mesterséges” – hiszen elválasztja egymástól az amúgy „összefolyó” érveket, úgy gondolom, mégiscsak hasznos eszköz lehet a magyarázatok alapos áttekintéséhez. Tipológiám szerint tehát megkülönböztethetjük a 1) Benjamin személyére/karakterisztikumára vonatkozó magyarázatokat, a 2) szakmai megfontolásokra épülő érveket, az 3) intézményi/akadémiai okokat, illetve az 4) ideológiai érveket.

A magyarázatok első csoportjának esetében – melyek tehát Benjámin személyét állítják középpontba – jellemzően a zsenialitás kérdésköre szokott felmerülni. Ezek az érvek Benjamin karakterére fókuszálva azt állítják, hogy ő maga „zseni volt”: tárgyi tudását nézve messze kortársai fölött állt, írásai pedig túl tartalmasnak bizonyultak, melyekkel nem tudtak – ebben az esetben tanárai, s egyben bírálói – mit kezdeni (vö. Lindner 1985 és Wohlfarth 1988).²⁰ Ez az érv erősen összefügg a következő csoporttal, vagyis a szakmai szempontokra építő magyarázatokkal. Míg azonban az első esetben sokkal inkább Benjamin *személye* a kulcs, addig a második esetben a magyarázatok jellemzően kifejezetten *műveire* koncentrálnak – a habilitáció problematikája kapcsán magától értetődő módon a *Szomorújáték-szövegre* –, s azokból kiindulva, azok alapján állítják, hogy Benjamin újszerűsége és nagyszerűsége olyan kihívást jelentett (akkori) olvasói és

---

19 Az érvek „keveredéséért” és ezek pontos kifejtéséért lásd a szóban forgó tanulmányokat, melyeket munkájában Shain (2022) is elemez: Lindner (1985); Wohlfarth (1988); illetve Haverkamp (2016).

20 Lindner (1985) és Wohlfarth (1988) is több lehetséges magyarázat „elegye” mellett érvel, illetve jellemzően három-négy magyarázatot fűznek össze, melyek egyike a Benjamin személyét érintő érv.

értelmezői számára, melyet nem sikerült megugraniuk, és emiatt mondták a *Trauerspiel*ről, hogy egész egyszerűen érthetetlen mű.²¹

Az érthetelenség „vadját” kifejezetten a *Trauerspiel* első fejezete, az *Ismeretkritikai előszó* kapcsán szokták hangsúlyozni, bár tény és való, hogy az abban megfogalmazott nyelvfilozófiai és metafizikai megfontolások, illetve a fenomenológiakritika értelmezése valóban embert próbáló feladat.²² Shain (2016: 18–19) szintén nagyobb hangsúlyt helyez az *Előszó* kérdésére, s megjegyzi: a *Trauerspiel* nyitánya valóban meglehetősen magas szintű, komoly értelmezői készségeket igényel. Kiemeli azonban, hogy Benjamin eredeti szándéka szerint nem akarta e fejezet teljes egészét a habilitációs dolgozathoz csatolni, a benyújtott dolgozat az *Előszót* illetően csupán a könyvben megjelent változat (az 1928-as) utolsó négy szakaszát tartalmazta volna (Newman 2011: 28). A Corneliusnak először benyújtott írásban ez eredetileg így is szerepelt. A *Vorrede* körvonalait és téziseit (részlegesen!) tartalmazó *Exposée*²³ dolgozathoz fűzése Cornelius kifejezett kérésére történt meg (Shain 2016: 19). Shain azonban rávilágít, hogy

természetesen a teljes *Vorrede* benyújtása nem növelte volna az elfogadás valószínűségét – épp ellenkezőleg. De a gyakran idézett megjegyzése [mármint Benjaminé], mely szerint jobban megbánta a dolgozat visszavonását, mintha az egyetemi bizottságra bízta volna, hogy a hivatalos döntés „összes kockázatát vállalja”, pontatlannak tűnik számomra a szöveg legúj-szerűbb [most *innovative*] részének kihagyása miatt: azon résznek, amely megmagyarázza – vagy legalábbis megkísérli megmagyarázni a szöveg furcsaságát [*strangeness*] (2016: 19).

Ez előbbieket Shain – Lindner és Wohlfarth álláspontjait szintetizálva – a következőképp fogalmazza meg: „egy zseniális művet elutasított az akadémiai közepszerűség” (2022: 5). Hans-Erhard Haverkamp (2016) érvei rendre Benjamin zsenialitására fókuszálnak, ez alapján – a fentebb már ismertetett módon – fejt ki, hogy Benjamin munkájának magas minősége befogadhatatlannak bizonyult az akadémiai közeg számára. Ezt egészen pontosan úgy fejezi ki, hogy „az előítéletes szakmabeli pápák vaksága [állt szemben] az egyedi-en [*individually*] tehetséges zsenivel” (Haverkamp 2016: 8).

Bár Haverkamp (2016) érvei meglátásom szerint meglehetősen egysíkúak – nem tűnik ugyanis tarthatónak pusztán Benjamin személyéből, kvázi a zseni és az „értetlenkedő” akadémia kettőséből kiindulva levezetni a sikertelen habilitáció komplex problematikáját –, érvei mégis rámutatnak egy további meglehetősen fontos aspektusra, mégpedig az *akadémia* szerepére. Bár Haverkamp idézett szövegében nem kifejezetten a szinten sok esetben felmerülő intézményi, akadémiai okokra utal, kijelentései utat nyitnak és átvezetnek ezek területére.

Az intézményi, akadémiai magyarázatok kapcsán legalább két főbb csapásirányt különíthetünk el. Az egyik esetben az érvek az akadémiai „játzmákra” és érdeklődőnségekre vonatkoznak. Ezek alapján nem hagyhatók figyelmen kívül például azok a

21 A habilitációs dolgozat bírálójának, Hans Corneliusnak is ez volt legnyomósabb érveinek egyike, melyet a mű ellen 1925-ben felhozott (Lenhard 2024: 191) – ennek részletesebb kifejtésére később még visszatérek.

22 Az *Ismeretkritikai előszó* akkurátus és érzékletes értelmezéséért lásd: Somlyó (2024).

23 Hangsúlyozandó, hogy a Benjamin által Cornelius kérésére benyújtott *Exposée* mindössze két és fél, írógéppel írt oldal terjedelmű. Ebből úgy gondolom, világos tehát, hogy már csak a terjedelmi korlátok is gátat szabtak annak, hogy Benjamin kellő részletességgel és alaposággal fejthesse ki téziseit, illetve munkájának relevanciáját; ahogyan az sejthető, e szöveg pusztán csak a lényegesebb gondolatokat tartalmazhatta.

szempontok, amelyek azt vizsgálják, hogy az oktatók között milyen potenciális feszültségek vagy épp ellenkezőleg: egymást segítő „alkuk” és szövetségek álltak fenn.²⁴

A másik esetben arról van szó, hogy Benjamin műve (és felfogása) több szempontból is szembement – a meglehetősen tekintélyelvű – akadémiai közzeggel, melyet az támadónak, offenzívnek fogott fel, s ez egyúttal erőteljes ellenállást váltott ki belőlük a dolgozattal szemben (és vélhetően Benjamin személyével kapcsolatban úgyszintén). Shain megjegyzi, hogy mind Lindner (1985), mind pedig Wohlfarth (1986) „az eseményt [vagyis a habilitációt] az akadémiai autoritással szembeni anarchikus, individualista kihívás[ként]” (Shain 2016: 5) értelmezte. Ez az állítás többféle módon magyarázható; a következőkben – a teljesség igénye nélkül – felvillantok néhány plauzibilisnek tűnő, kapcsolódó aspektust. Benjamin „akadémián kívüli” gondolkodása, illetve magáról az akadémiáról való elképzelései vélhetően már önmagukban is borzolhatták a kedélyeket; azok a kategóriák, illetve az elvi keret azonban, amelyek ebbéli meggyőződéseit meghatározták, még inkább problematikusnak bizonyultak. Jelen esetben kifejezetten arra gondolok, amelyet Wohlfarth „anarchikus messianizmusként” (Wohlfarth 1988: 237) aposztrofál, ötvözve e kifejezésben azt a két elemet, amelyek Benjamin (ekkori) politikai képzeletét és gondolkodásmódját jelentősen meghatározták.²⁵

A további potenciális szempontokat összefoglalóan az „akadémiai játékszabályok” (*academic game*) kifejezéssel fémjelzik (Wohlfarth 1988: 231). Ezen azokat az általános egyetemi és tudományos normákat értik, amelyek minden tudományterületen kijelölték az „intézményes tudományipar” – vagyis az akadémia – működtetésének keretfeltételeit, úgymint a szövegalkotás, a tanulmányírás szabályait, az előadások megtartására vonatkozó elveket vagy épp a habilitációs dolgozat formai (kimondott és hallgatólagos) követelményeit és elvárásait. Ennek fontos elve és eleme volt, hogy a habilitációs írásában a jelölt egyfelől tudományterületén belül körültekintően pozicionálja saját dolgozatának témáját, másfelől pedig kellő alapossággal ismertesse a témája kapcsán felmerülő kurrens pró és kontra érveket, majd pedig ez előbbieik fényében rajzolja ki saját álláspontját, s tulajdonképpen mondanivalóját. Ezek alapján tehát a jelöltnek számot kellett adnia arról, hogy szakterületének valamennyi releváns irodalmát ismeri, és saját munkáját képes ezek kontextusába helyezve értelmezni. Shain (2016: 14–15) szerint Benjamin nem csupán erősen szembement ez előbbi elvárásokkal, az *Ismeretkritikai előszó*ban²⁶ még fricskát is mutatott a tekintélynek: „Benjamin ezekkel az írókkal [ők Paul Stachel és Herbert Cysarz, akiket a *Vorredében* említ] szembeni harsány és határozott elutasítása inkább a mező fölött, mint a mezőn belül pozicionálja [saját] álláspontját” (Shain 2016: 14–15). Mindezek fokozásaként pedig az *Előszó*ban „megkísérli az egész területet a semmiből újragondolni, átlépve a filozófia területére” (Shain 2016: 15). Ez utóbbi azért bizonyult problémának, mert nem volt tanácsos a diszciplínák keverése: azt preferálták, ha a jelölt az általa megjelölt

---

24 E kapcsolódások vizsgálatát a magam részéről meglehetősen ingoványos terepnek tartom, nem vagyok meggyőződve ugyanis arról, hogy kellő mennyiségű *releváns* forrás (levelezések, naplók, jegyzőkönyvek stb.) maradt fenn, amely elegendő munícióval szolgálhatna a kapcsolati hálók feltérképezéséhez és az erőviszonyok akkurátus kirajzolásához.

25 Ennek részletesebb kifejtéséért lásd: Shain (2016: 7–9).

26 Ez természetesen az *Előszó* azon részére vonatkozik, amelyet benyújtott, nem pedig a teljes változatra, amely a könyvváltozatból ismerhető.

diszciplínán belül maradt, és annak elvi keretét és eszköztárát használta. Ezek alapján – úgy gondolom – más megvilágításba kerül Hans Cornelius abbéli kérése, hogy Benjamin egy exposé keretein belül tisztázza dolgozatának szemléletmódját, illetve téziseit – ez így már ugyanis sokkal inkább tanácsnak tűnik, mintsem ármánynak vagy cselszövésnek (vö. Shain 2016: 15).

Az érvek negyedik csoportjába az ideológiai kérdésekből kiinduló magyarázatokat soroltam, melyek – a fentebbi érveknél jóval erőteljesebben – a történeti-társadalmi korhoz (is) kötöttek, erősen beágyazódnak abba. Itt jellemzően két, egymástól jelentősen elkülönülő szempontot, Benjamin marxizmusát, illetve az antiszemitizmus kérdését szokás megemlíteni.

A Benjamin marxizmusára vonatkozó érvek az előbbieknél kevésbé markánsan jelennek meg. Ennek oka vélhetően az, hogy Benjamin marxizmusa életének e szakaszában (sokak szerint a későbbiekben is)²⁷ több kérdést vet fel, mint amennyi (biztos) válaszra lelhetünk ezek kapcsán. Keményvonalas, meggyőződéses (ortodox) marxistának szinte biztosan nem nevezhető (sem írásai, sem levelezése alapján), főleg nem a habilitáció ideje táján, amikor még kvázi az „aktívabb érdeklődés és ismerkedés fázisában” volt.²⁸ Bár ideológiai meggyőződései vélhetően eltértek az egyetemen akkor uralkodó álláspontoktól és felfogásoktól, mely eltérések helyenként fel-felbukkantak az akadémia szerepének, funkciójának és működésének elvét illető kérdésekben. Természetesen ezek (áltatóban) nem explicit beszélgetések és véleménycserék folytán történtek, ahogy arra Shain (2016: 9–11) is rámutat – s ezt érdemesnek tartom hangsúlyozni –, ez előbbie sokkal inkább Benjamin bizonyos írásaiból voltak desztillálhatók, mintsem cselekedeteiből vagy akár életvezetéséből.

---

27 Ehhez lásd például Lindner (2011) vonatkozó részeit, kifejezetten pedig a *Messianismus, Ästhetik, Politik* rész kapcsolódó alfejezeteit (107–300).

28 Benjamin marxizmussal való (meg)ismerkedésében nagy szerepe volt Ernst Blochnak, Asja Lácisnak, illetve Lukács György *Történelem és osztálytudat* című művének – hogy csak a bevett értelmezések szerinti legfontosabb viszonypontokat jelöljem meg. Bloch és Benjamin 1919-ben ismerkedtek meg, kapcsolatukat az egymás munkái iránti kölcsönös elismerés jellemezte, igen hosszú időn keresztül aktív levelezést folytattak (vö. Eiland és Jennings 2016: 106–107). Benjaminsnak pedig Bloch hívta fel a figyelmét Lukács említett művére (1924 táján), mellyel azonban csak fokozatosan ismerkedett meg (ennek egyik oka vélhetően az, hogy sok más egyéb feladata volt, többek között a *Trauerspielen* dolgozott).

Benjamin egy 1924 szeptemberére datált levélben a következőképp ír a *Történelem és osztálytudatról*: „Valószínűleg írtam Neked, hogy itt több szál is összefutott: egy priváthoz kapcsolódott Lukács könyve – ez a könyv engem abban meglepett, hogy Lukács politikai szempontokból az ismeretelméletben, legalábbis részben, és talán nem olyan alaposan, ahogyan én először feltételeztem, olyan tételre jut, amelyek nagyon ismerősek vagy megerősítőek a számomra. [...] Azt a legkevésbé sem értem, hogy hogy lehet Lukácsnál ennek az állításnak egy kemény filozófiai magja, és ez minden, csak nem egy polgári-demagóg frázis. És mivel ez a legkeményebb feltétel jelenleg számomra nem teljesíthető, ezért a tárgyi szempontokat is részben későbbre kell halasztanom. De csak halasztani szeretném őket. Mihelyt lehetséges, át akarom tanulmányozni Lukács könyvét; és csalódnék, ha a dialektika hegeli fogalmaival és állításaival folytatott vitában (amely szemben áll a kommunizmussal), nem az én nihilizmusom fundamentumai manifesztálnának” (Benjamin 1996: 482–483). Lukács művét Benjamin összességében jelentős és fontos műnek tartotta – ez levelezései alapján igazolható – sőt, barátját Gershom Scholemet is a könyv elolvasására buzdította (vö. Benjamin 1996: 481; Benjamin 1997: 64; vö. Nägele 2004: 154)

Benjamin Asja Lácisszal 1924 júliusában találkozott Caprin, mely találkozás (és az azt követő ismeretség) életének meghatározó eleme volt – a teljesség igénye nélkül tárgyalva ezt, többek között a marxizmushoz való viszonyát is aktívan alakította (Eiland és Jennings 2016: 203). Ennek részletesebb kifejtéséért lásd például: Eiland és Jennings (2016: 203–206); illetve Lindner (2011: 345–347).

Franz Schultz – ahogyan az később a habilitáció körüli levelezésnél, úgy vélem, látható lesz – tagadhatatlanul jelentős szerepet játszott a habilitációs ügy körül. 1921 és 1949 között (a germanisztikán belül) a *Neuere Deutsche Literaturgeschichte* „tanszékének”²⁹ *Professor ordinarius* volt a frankfurti egyetemen, illetve ami talán még fontosabb: dékáni feladatokat is ellátott a *Philosophische Fakultäten*.³⁰ Továbbá – ahogyan az a levelezés alapján nyomon követhető³¹ – ő jelölte ki például Hans Cornelius Benjamin dolgozatához opponensnek (*Gutachter*). Az antiszemitizmus kapcsán felmerülő érvek jellemzően Schultz személye köré csoportosulnak. Ennek oka, hogy több alkalommal asszociálódott a nációkkal. Shain (2016: 3) állítása szerint az ezzel kapcsolatos információk többnyire Lindner (1985) írásában bukkannak fel, a következőkben főként e két cikkre támaszkodom. Burkhardt Lindner (1985: 329) arról számol be, hogy Werner Fuld (a *Walter Benjamin – Zwischen den Stühlen* című monográfia írója) szóban elmesélte neki, hogy egy szemtanú – Werner Fritzemeyer, aki a szóban forgó időszakban a frankfurti egyetem hallgatója volt – látta, hogy Schultz részt vett a könyvégetésekben.³² Lindner (1985: 329) megjegyzi továbbá, hogy Schultz 1933 után született írásaiban „kifejezett elköteleződést” mutat a nemzetiszocializmus iránt, mely már csak a fogalomhasználatból is erősen kiténik.

Az előbbiekkal szemben Haverkamp némiképp vitatja az antiszemitizmus szempontját Schultzot érintően. Ő ugyanis úgy véli, a könyvégetésekben való részvételre nincsenek konkrét bizonyítékok, illetve hogy Schultz Görresről szóló könyvében³³ a „reakciós nacionalizmusnak nyoma sincs” (Shain 2016: 3). Ez utóbbi állítás nem mond azonban ellent Lindnernek, aki Schultz 1933 után írott szövegeiben azonosította a nemzetiszocializmushoz kapcsolható motívumokat és megjegyzéseket, a *Görres-könyv* ugyanis sokkal korábban, egészen pontosan 1902-ben jelent meg.

A fentebb bemutatott érvek négy nagyobb csoportja kapcsán általánosan elmondható, hogy helyenként – ahogyan az, úgy vélem, látható – csupán árnyalatnyi különbségek húzódnak a kategóriák között, ennek ellenére azt gondolom azonban, mégsem elhanyagolhatóak ezek az eltérések, mivel olyan lényegi elemekre képesek rámutatni, amelyek egytől egyig árnyalják a képet. A tipológiát is ennek fényében alkottam meg azon jellemzőket figyelembe véve, amelyek, úgy láttam, markánsabban kiemelkedtek a sokaságból; az általam létrehozott kategóriák így tehát legalább egy olyan – a téma szempontjából releváns – sajátos vonással rendelkeznek, amely alapján elkülöníthetővé válnak a többitől.

---

29 A tanszék kifejezés jelentése szintén eltér a magyar akadémiai rendszerben használatostól, a tanszékek tulajdonképpen a fakultások kisebb alegységei. A német rendszerben minden *Professor ordinarius* tanszékkal rendelkezik, amelyhez demonstrátorok, tanárségéd(ek) és titkárnő tartozik.

30 Ez tulajdonképpen a bölcsészettudományi kart jelentette, érdemes lehet azonban megjegyezni, hogy a különböző társadalomtudományos diszciplínák intézményesen nem ide tartoztak, hanem külön fakultással rendelkeztek, melynek neve *Wirtschafts- und Sozialwissenschaftliche Fakultät* volt.

31 Ehhez lásd a *Promotionsakte W. Benjamin* kapcsolódó részeit.

32 Lindner ezt igazán érdekesnek tartotta, mégpedig azért, mert a *Frankfurter Zeitung* tudósításai nem említik, hogy bármilyen prominens személy részt vett volna a könyvégetésekben (Lindner 1985: 329).

33 E kötet pontos címe: *Joseph Görres als Herausgeber, Litterarhistoriker, Kritiker im Zusammenhange mit der jüngeren Romantik*, mely 1902-ben jelent meg Berlinben.

A habilitációs dosszié

A habilitációs mappa, mely a *Promotionsakte W. Benjamin* címet viseli – ahogy már több ízben utaltam rá – (jelenleg) a *Frankfurter Egyetemi Archivumban* található. E dosszié őrzi a habilitációval kapcsolatos összes jelentős iratot és dokumentumot, értve ezen a benyújtott anyagokat, azok kísérőit, a habilitáció kapcsán lezajlott levelezést, a dolgozat bírálattát – emellett pedig az aktához a Rolf Tiedemann és az archívum között folytatott levelezést is csatolták, melyben Tiedemann hozzáférést szeretett volna kérni a habilitációs mappához, hogy felhasználhassa annak tartalmát a német nyelvű Benjamin-összkiadás elkészítéséhez.³⁴

A következőkben először – tételesen kigyűjtve – a dosszié tartalmát mutatom be, ezt követően pedig a habilitáció körüli levelezést tekintem át. A konkrét dosszié viszonylag vékony, mindössze 18 oldal terjedelmű, Tiedemann levelezését leszámítva pedig fedlappal együtt csupán 13 oldal. Ahogy azonban arra Burkhardt Lindner – már sokat idézett 1985-ös – tanulmánya is rámutat, nem kizárólag ezek az iratok számolnak be Benjamin habilitációjáról; az úgynevezett *Protokollbuch*³⁵ szintén tartalmaz némi erre vonatkozó adalékot, bár meglehetősen keveset. A *Philosophische Fakultät Protokollbuchja* (ez esetben az 1923–1935-ös) a karon folyó hivatalos eljárások kvázi jegyzőkönyveit tartalmazza. Mivel egy ülés keretein belül hivatalból Benjamin habilitációját is tárgyalniuk kellett, emiatt – *Habilitationsgesuch Benjamin* [Benjamin habilitációs kérelme] címszó alatt – erről is találhatunk néhány sort. A *Philosophische Fakultät* 1925. május 25-i ülésén tárgyalták Benjamin habilitációs keresetét. A *Protokollbuch* ezzel kapcsolatban csupán arról tudósít, hogy háromtagú bizottságot hoztak létre Benjamin előzetes teljesítményeinek vizsgálata céljából (*Vorprüfung*); e bizottság kijelölt tagjai Franz Schultz, Hans Cornelius és Rudolf Kautzsch³⁶ voltak (vö. Lindner 1985: 331).³⁷

Benjamin hivatalosan 1925. május 12-én nyújtotta be habilitációs kérelmét a frankfurti egyetemen a szükséges csatolmányokkal együtt. A habilitációs dosszié – mely az eljárással kapcsolatos valamennyi iratot tartalmazza – a következő dokumentumokból áll össze: 1) Benjamin kézzel írt életrajza, 2) a habilitációs kérelem, 3) egy erkölcsi bizonyítvány (*Führungszeugnis*), 4) az *Oberpräsident*³⁸ hivatalos és formális levele, melyben biztosítja Benjaminget, hogy nincs kifogása az ellen, hogy – sikeres habilitáció esetén – a frankfurti

---

34 Rolf Tiedemann szerkesztette és állította össze az első német nyelvű Benjamin-összkiadást (*Gesammelte Schriften I–VI.*), mely 1972–1985 között jelent meg. Ehhez volt szüksége Benjamin habilitációs anyagára, s az ehhez való hozzáférés miatt levelezett az archívummal.

35 A *Protokollbuch* tulajdonképpen a hivatalos kari ülések jegyzőkönyveit tartalmazza. Lindner (1985: 325) megjegyzi azonban, hogy az akkori szokásrend alapján közel sem vezettek olyan részletes és alapos jegyzőkönyveket, mint ahogyan az manapság szokássá vált az efféle hivatalos procedurák kapcsán.

36 Rudolf Kautzsch német művészettörténész volt, aki 1915 és 1930 között a frankfurti egyetem *Professor ordinariusaként* (*Kunstgeschichte*) működött.

37 Mindehhez lásd: *Protokollbuch 1923–1935 (Philosophische Fakultät)* vonatkozó részét. Lindner (1985: 331) tanulmánya idézi a *Protokollbuchban* megtalálható teljes eredeti német szöveget; a kereshetőség és a pontos hivatkozás miatt ezt is jelölöm.

38 Az *Oberpräsident* rendkívül magas (tartományi) tisztséget jelent a német közigazgatási rendszerben. Feladatai igen változatosak: Benjamin idejében a habilitációs eljárások formális részeként – több más hivatalos dokumentum mellett – tőle is szükség volt egy nyilatkozat beszerzésére (és a kapcsolódó díj befizetésére). Ehhez lásd az 1925. április 11-én kelt hivatalos levelet az aktában.

egyetem *Privatdozentje* legyen, 5) Schultz levele, melyben felkéri Cornelium a dolgozat bírálatára, 6) Cornelius bírálatának teljes szövege (*Gutachten Cornelius*), 7) Benjamin ex-*pozéja* (ennek címe: *Exposée*, melyet Cornelius javaslatára Benjamin utólagosan írt, majd pedig csatolták az aktához), 8) Benjamin dékánjának (*Dekanatskanzlei*) írt levele a habilitációs kérelem visszavonásáról, 9) a visszavonással kapcsolatos hivatalos, formális levelezés és a 10) Rolf Tiedemann és az archívum közötti levelezés (vö. Lindner 1985: 325).

A következőkben a habilitáció körül zajló fontosabb történéseket, illetve az ezekhez kapcsolódó levelezést³⁹ tekintem át, annak érdekében, hogy láthatóvá váljon az eljárás formális kerete és lefolyása. Ezt követően térek rá a habilitációs anyag egy részlemének, a professzori bírálatnak az elemzésére. A hivatalos levelezésről azon túl, hogy kivétel nélkül meglehetősen rövid, formális levelekből áll, elmondható, hogy igen kevés, mindösszesen négy (főbb) levelet foglal magába. Az első levél 1925. május 12-ei keltezésű, mellyel – ahogy arra fentebb már utaltam – Benjamin hivatalosan is jelentkezett az eljárásra. Ebben csatolta a dolgozatot, valamint a szükséges dokumentumokat –, ez utóbbiak egyik eleme az a levél, melyet az *Oberpräsident*től kapott Casselből, de ezt a levelet nem tekintem a többi négyhez hasonló, önálló levélnek, mivel ebben az esetben csupán egy, a kötelező dokumentumok részét képező, pusztán formális elemről van szó.

A következő esemény május 25-én történt – ahogy azt fentebb kifejtettem –, ekkor tartották azt az ülést, ahol bizottság alakult Benjamin (szakmai) alkalmasságának megvizsgálására, minderről a *Protokollbuch* vonatkozó része tudósít (vö. Lindner 1985: 331). Ezt követően, május 27-ére datálható a második, kvázi „belső” levél (ez tulajdonképpen egy dékáni határozat), melyben Franz Schultz hivatalosan is Hans Cornelium jelölte ki a benyújtott dolgozat bírálójának, formálisan felkérve ezzel a bírálat (*Gutachtung*) megírására, mely kérdésnek Cornelius eleget is tett (a bírálati dokumentum archívumi keltezése július 7-e).

Ezt követően a *Protokollbuch* arról tájékoztat, hogy egy július 13-ai ülésen a kar illetékesei a bírálat tartalmának megismerése után úgy döntöttek, azt javasolják Benjaminsnak, vonja vissza habilitációs kérelmét, amennyiben pedig ezt nem kívánja megtenni, nem fogják engedélyezni (tulajdonképpen tehát elutasítják) habilitációs kérelmét (vö. Lindner 1985: 333–334). Ez – bár elsőre furcsának tűnhet – bevett eljárásnak számított abban az esetben, ha a benyújtott dolgozatot valamilyen okból kifolyólag nem tartották megfelelőnek, s vélelmezhető volt, hogy a továbbiakban a megbuktatás veszélye fenyeget. A harmadik levél július 27-ére datálható, ebben Schultz arról értesíti Benjamins, ami tulajdonképpen a július 13-ai ülés jegyzőkönyvében olvasható: a dolgozata kapcsán született első bírálat után az egyetemi vezetés tanácsa az, hogy fontolja meg habilitációs kérelmének visszavonását.⁴⁰ Igen érdekes módon sem az akta, sem pedig a Benjamin-levelezés összkiadása nem tartalmazza a levelet (vagy bármilyen más dokumentumot), amelyben Benjamin hivatalosan visszavonta volna a habilitációs keresetét. Ennek pontos oka nem ismert, Lindner (1985: 334) e kapcsán a következőképp fogalmaz: „Számos levélből, amelyben Benjamin beszámol habilitációs kísérletének eredményéről, kitűnik azonban, hogy megtette ezt a lépést, és utólag megbánta, hogy engedett ennek a kérdésnek.”

---

39 Kivéve persze a Tiedemann-levelezést, mivel az – magától értetődő módon – nem a habilitációs eljárás szó szoros értelemben vett részét képezi.

40 Ehhez lásd részletesen az aktában szereplő levelet, amelyet Schultz 1925. július 27-ére keltezett.

Az utolsó, azaz negyedik levél október 12-ére datált; a levelet az egyetem küldte Benjamin részére. E teljes egészében hivatalos levél kíséretében küldték vissza neki a habilitációs eljárásra benyújtott valamennyi iratot és magát a dolgozatot is. Ezzel zárult tehát – formálisan – a szóban forgó habilitációs eljárás, mely hozzávetőlegesen öt hónapot ölelt fel.

A professzori bírálat

Kiegészítő megjegyzések

Ahogy arról a Benjamin-levelezés összekiadása tudósít, Benjamin aktívan készült a habilitációra: számos ezzel kapcsolatos levelet írt barátainak, valamint ekkori levelezőpartnereinek egyaránt.⁴¹ E sokaságból több szempontból is kiemelkednek a nagyjából 1924 és 1925 között Gottfried Salomon-Delatournak címzett levelek. Sok más téma mellett aktívan értekeztek ugyanis arról, hogy mely professzornál lenne érdemes Benjaminsnak habilitálni, hol lennének leginkább esélyei a cím elnyerésére. Bár vélhetően a jószándék és a segítőkészség vezérelte Salomon-Delatourt – semmi nem utal ugyanis ennek ellenkezőjére –, a professzor megválasztását illetően⁴² mégsem a legjobb tanácsokkal látta el Benjamin.⁴³ Ő ugyanis eredeti tervei szerint igyekezett volna elkerülni Franz Schultzot, Salomon-Delatour erőteljes javaslatára azonban – kezdeti elgondolásait félretéve – mégis kapcsolatba lépett a professzorral (Eiland és Jennings 2016: 178). Schultz és Benjamin több ízben egyeztettek is a habilitációs dolgozat kapcsán, többek között Schultz volt, aki a barokk drámák tanulmányozása felé igyekezett terelni Benjamins (Eiland és Jennings 2016: 183). 1925 elején azonban, a dolgozat bevezetőjének elolvasását követően visszalépett Benjamin támogatásától,⁴⁴ illetve azt tanácsolta neki, hogy jobban tenné, ha az esztétikán belül próbálna mentort keresni magának, kifejezetten pedig Hans Cornelius személyét jelölte meg⁴⁵ (Eiland és Jennings 2016: 223). Ahogy arra Eiland és Jennings (2016: 223) rámutat:

---

41 Ehhez lásd részletesebben a *Gesammelte Briefe III.* kötetének vonatkozó részeit (Benjamin 1997: 9–34).

42 A habilitációhoz a jelöltnek professzort kellett választania, aki tulajdonképpen mentori feladatokat látott el, s szakmai tanácsokkal segítette a jelölt munkáját. E szerep azonban jellemzően eltért a klasszikus témavezetői pozíciótól: nem (minden esetben) jelentett ugyanis olyan szoros együttműködést. Emellett pedig többnyire e professzort jelölték ki a benyújtott habilitációs dolgozat első körös bírálójának (*Erstgutachter*) is. Ehhez lásd részletesebben: Eiland és Jennings (2016) könyvének 5. fejezetét, kifejezetten pedig ennek a német akadémiai rendszer működésével kapcsolatos részeit.

43 Ahogy arra Eiland és Jennings (2016: 178) rámutat, Benjamin eredeti tervei szerint az esztétikán belül szeretett volna professzort találni, úgy gondolta ugyanis, itt lennének a legjobb esélyei. Salomon-Delatour azonban valamilyen oknál fogva a német irodalomtörténet professzorát, Franz Schultzot javasolta. Vélelmezhető, hogy Salomon nem látta át kellően Benjamin habilitációs témáját, így pedig a megfelelő professzor kiválasztásában sem bizonyult túl jó tanácsadónak.

44 Schultz visszalépésének plauzibilis magyarázata számomra, hogy mint törekvő és ambiciózus egyetemi professzorra – akinek vélhetően igen fontos volt a presztízs és az elismertség – nem vetett volna jó fényt, ha egy olyan dolgozatot támogat, ahol kétséges, hogy a jelölt sikerrel jár-e a habilitációs eljárás során.

45 Cornelius a frankfurti egyetem *Professor ordinarius*a volt, akinek szemináriumait Benjamin a korábbi években – Adornóval együtt – látogatta már. Szakterületének elismert professzora volt, akiről Adorno (1973: 11) egy helyütt megjegyezte, hogy „a pozitivistá szemléletű neokantianizmus élesesű képviselője”.

E javaslatnak számos következménye volt. Először is, világos volt, hogy Schultz mossa kezeit Benjamin kapcsán. Másodszor, ez azt jelentette, hogy Benjamin, ha egyáltalán, akkor egy teljesen más és tisztán szakmai szempontból sokkal kevésbé kívánatos területen habilitálhatott volna. Az esztétika, ha egyáltalán felmerült a német egyetemeken, a filozófia vagy a művészettörténet egy részterületeként működött. Végül – és ez lehetett a legbosszantóbb Benjamin számára – eredetileg a filozófiai habilitáció lehetőségével kapcsolatban kereste meg Cornelium, jóval azelőtt, hogy a *Trauerspiel*nél mint témánál megállapodott volna, és Cornelius hidegvérrel elutasította.

Ezek együttese – úgy vélem – jó néhány hangsúlyos szemponttal szolgál Benjamin és a professzorok ismeretsége és viszonya kapcsán. Érdeemes továbbá kiemelni, hogy a professzorok patronálása (vagy épp annak megvonása) meglehetősen sokat számított a korszak akadémiai rendszerében (Eiland és Jennings 2016: 225–226). Benjamin pedig – ahogyan azt szemléltetni próbáltam – nem bővelkedett ebben túlzottan, amit csak tovább tetézt az a tény, hogy korábban nem a frankfurti egyetem hallgatója volt, tehát kvázi „outsider”-nek számított. Vélhetően e történések is hozzásegítették őt ahhoz, hogy ekkoriban már – nagyjából 1925 áprilisától – meglehetősen borúlátó volt habilitációjának sikerét illetően,⁴⁶ ami véleményem szerint a körülményeket és a történéseket tekintve nem csupán érthető, hanem egyenesen indokolt is volt.

Ez előbbi történeti adalékok bemutatását feltétlenül szükségesnek tartottam, hogy a lehetőségekhez mérten átláthatóvá váljon, milyen „erővonalak” és metódusok működtek a bírálók és a bírálati szöveg megszületése mögött. Nem állítom, hogy kizárólag ez előbbiekbefolyásolták volna – és főleg nem azt, hogy döntően – az opponensi kritika tartalmi részeit; álláspontom szerint – ahogyan azt a fentebb már ismertetett érvek kapcsán hangsúlyozni igyekeztem – e szempontok és potenciális magyarázatok együttese eredményezheti a habilitációs ügy pontos(abb) és alapos(abb) megértését.

Cornelius bírálati szövegének elemzése

A következőkben Hans Cornelius opponensi bírálatát elemzem.⁴⁷ A szöveg igencsak rövid, a habilitációs dossziéban található eredeti példány mindössze két, írógéppel írt oldal. A bírálati szöveg értelmezésekor két főbb szempontra, az 1) értelmezhetőség/érthetőség kérdésére, illetve a 2) tartalmi elemek kritikájára összpontosítok. Ez utóbbi – vagyis a második – szemponton belül a 2.1) témamegjelölés, a 2.2) bevezető kérdés, illetve az 2.3) allegóriával foglalkozó rész problémaköreinek függvényében ismertetem a Benjamin dolgozatáról készült referátum tartalmi mondanivalóját.

Ami a szöveg nyelvi és retorikai kérdéseit illeti – meglátásom szerint – nem tartalmaz kiemelkedő, túlzó elemeket, illetve írója láthatóan tartózkodott azoktól a nyelvi formuláktól, amelyekkel potenciálisan végtelenen rossz fényben tüntethette volna fel a

⁴⁶ Ehhez lásd részletesebben a Benjamin-levelezést, kifejezetten pedig a Gershom Scholemnek írt 1925. április 6-ai levelet (Benjamin 1997: 25–29).

⁴⁷ Az elemzés során kizárólag a bírálati szövegre támaszkodom, az alapján fogalmazom meg állításaimat; az idézőjelbe tett rövidebb-hosszabb szövegrészeket kivétel nélkül a bírálatból idézem, ezeket egyesével nem jelzem. A bírálat teljes szövege – az aktát leszámítva – itt érhető el: Lindner (1985: 332).

dolgozat egészét: a mű pozitívumainak kiemelésére is hangsúlyt fektet, miközben kifejti annak hiányosságait és negatívumait. Fontos azonban megjegyezni, hogy ez előbbieket annak fényében állítom, hogy kritikáinak jelentős része alapvetően elmarasztaló, ennek ellenére azonban ezek artikulálása – véleményem szerint – sem explicit, sem pedig implicit módon nem utal semmifajta ártó szándékra: egész egyszerűen szakmai véleményét igyekszik közvetíteni a dolgozat kapcsán. Mindezek fényében érdemes kezelni a dolgozat nyitányát, mely a bíráló egy sarkalatos állítására mutat rá, jelesül az érthetőség/érthetőség problémájára. Cornelius úgy fogalmaz, hogy „rendkívül nehezen olvasható” szövegről van szó: ennek oka – tárgya és tartalma mellett – a szóhasználatban gyökerezik. Ebbéli állítását azzal magyarázza, hogy Benjamin számos olyan kifejezést használ, melyeknek nem rögzíti pontosan a jelentését, ahol pedig általános jelentéssel rendelkező kifejezéseket használ, ott sem dönthető el sok esetben, hogy a szöveg kontextusa alapján mire referálnak, valamint hogy Benjamin mit akar kifejezni velük. Ennek okán Cornelius a következőket fogalmazza meg: „Emiatt [vagyis a szóhasználat miatt] részben egyáltalán nem tudom visszaadni a mű jelentését, részben pedig nem tudható, hogy amit visszaad [mármint ő maga a bírálóiban], az helyes megragadása-e a tartalomnak.”

A dolgozat témáját illetően az opponens pozitívumként jegyzi, hogy a tárgy – többé-kevésbé – meghatározható: „A mű témája a német barokk szomorújáték”, ezen belül pedig a szerző (vagyis Benjamin) a témát kifejezetten e „műfaj művészi tartalma” felől vizsgálja. Cornelius további pozitívumként emeli ki (s ezt a bírálói szöveg több pontján is hangsúlyozza), hogy a dolgozat írója meglehetősen sok és igen releváns történeti adalékot mutat be, sőt Cornelius szerint ezek alkotják a mű jókora részét – ez utóbbi megjegyzése azonban már nem feltétlenül dicsérettel felhanggal történik. Amit egyfelől a mű pozitívumaként említ, az más szempontból – s a bírálói folyamatban ez esett nagyobb súllyal latba – a negatívumát is jelentette, mégpedig azért, mert: „művészettörténeti szempontból nem jelentősek [a történeti adalékok és elemzések], bármennyire érdekes észrevételeket tartalmaznak is, és bármennyire fontosak is lehetnek az irodalomtörténet szempontjából, ennek megítélése nem az én feladatom” (ő ugyanis a filozófia – és az azon belül működő esztétika – *Professor ordinarius*a volt). Ez utóbbi megállapításával egyben elhatárolódott a téma irodalomtudományos és irodalomtörténeti perspektívából történő értelmezésétől, és implicit módon megerősítette, hogy a már korábban, a dolgozat elején rögzítettek szerint a művészetelmélet felől közelíti meg a művet.

A habilitációs írás bevezetője kapcsán Cornelius megjegyzi, hogy bár „művészet tudományos szándékúnak tűnik [...] [t]öbbszöri próbálkozás[a] ellenére sem sikerült azonban érthető jelentést kihámozni[ia] belőle”. Ez szinte teljesen egybevág a habilitáció sikertelensége okán felmerülő „érthetlenség” magyarázatával: ahogyan azt fentebb részleteztem, ezt jellemzően a mű bevezetője kapcsán szokás említeni. A dolgozat bevezetőjét tárgyaló részben Cornelius megemlíti továbbá, hogy a Volkert tragédiaelméletét taglaló rész – egészen pontosan az e kapcsán megfogalmazott benjamin kritika – meglátása szerint helyes és találó, de sajnálatos módon ez sincs kellő alaposággal kifejtve és alátámasztva.

Ami Benjamin dolgozatának allegóriával kapcsolatos részét illeti, bírálója ezt „széleskörűen kidolgozott fejtegetésnek” aposztrofálja, melyhez azt is hozzáteszi – további pozitívumként –, hogy Benjamin az ezzel kapcsolatos megállapításait és vizsgálódásait

láthatóan művészettudományos perspektívából igyekeznek megtenni. Mindezek ellenére azonban Cornelius állítása szerint az ezek mögött húzódó művészettudományos értelem nem világlott ki számára.

E szigorúan formai, illetve tartalmi szempontokat követően Cornelius pragmatikusabb kérdésekre tér át: jelesül arra, hogy milyen erőfeszítéseket igyekezett tenni a dolgozat megértése érdekében. Itt két fontosabb momentumot említ: egyfelől, hogy ezzel kapcsolatban első körben magához Benjaminhoz fordult, másfelől pedig két kollégájától kért segítséget. Az első eset kapcsán úgy fogalmaz, hogy „mivel nem volt [...] képes felismerni a szerző által szándékolt művészettudományos teljesítményt, írt [...] neki azzal a kéréssel, hogy készítsen nek[i] egy rövid kivonatot munkája művészettudományos tartalmából”. E kérésnek tett eleget tehát Benjamin, amikor megírta s eljuttatta Corneliusnak azt a dokumentumot, amely *Exposée* címen szerepel a habilitációs aktában. A bírálati dokumentum szövegének értelmezése alapján még inkább tarthatónak tűnik a korábban tett állításom, mely szerint alapvetően jószándékú – vagy legalábbis a dolgozat tartalmát illető megérteni akarás által vezérelt – cselekedet volt Cornelius részéről megkérni Benjaminget, hogy írja meg e rövid összefoglalót. Ezek mellett pedig Cornelius a bírálatban pusztán formalitásként megjegyzi, hogy az *Exposée*-t csatolta bírálatához, ez lehet tehát a magyarázat arra, hogyan kerülhetett e rövid szöveg is az aktába.

Mivel azonban a Benjamin által elkészített *Exposée* – melyben a szerző szándéka szerint a dolgozat művészetelméleti téziseit és a téma ilyen irányú relevanciáját igyekeznek kifejteni – újfent érthetetlennek bizonyult, Cornelius két kollégájától, Adhémar Gelbtől,⁴⁸ valamint Max Horkheimertől kért segítséget. Erről Cornelius a következőképp számol be a bírálati szövegben:

Ebben a zavaromban fordultam Dr. Gelbhez és Dr. Horkheimerhez azzal a kéréssel, hogy olvassák el ezt a részletet [vagyis az *Exposée*-t] Dr. Benjamin munkájából, és mondják el nekem, hogy tudják értelmezni ezeket a fejtegetéseket. Mindkettőjüktől azt a választ kaptam, hogy képtelenek megérteni azokat.

Mindezek után pedig Cornelius arra jutott, hogy nem tudja támogatni a habilitálást, annak ellenére sem, hogy Benjaminról a személyes interakciók alkalmával jó benyomásai alakultak ki. Döntését végső soron azzal indokolta, hogy Benjamin munkájának nyelvezetét erős érthetlenség jellemzi, ahol pedig nem teljesen érthetetlen, ott is legalább kétértelmű. Ezek pedig olyan szempontok, amelyek kétségeket ébresztettek benne azzal kapcsolatban, hogy Benjamin miként lenne képes tanári feladatokat ellátni (vö. Lindner 1985: 333). Ne feledjük ugyanis el azt az igen fontos szempontot, hogy a sikeres habilitációt követő *Privatdozent*té váló kinevezés óratartási (joggal és) *kötelezettséggel* járt, így tehát teljesen érthető, hogy a habilitációs eljárás során a jelölt kapcsán e szempontot is mérlegelték.

Lindner (1985: 333) a bírálati szöveg alapján arra a nem elhanyagolható szempont-ra mutat rá, hogy Cornelius a dolgozat történeti elemzéseivel kapcsolatos részeit szinte kivétel nélkül méltatta és dicsérőleg emelte ki; sőt mi több, Lindner (1985: 333) azt állítja, hogy ezek voltak a pozitív elemek a bírálatban. E részek tartalmának relevanciáját

---

⁴⁸ Gelb ekkor már pszichológus professzor (*Ordinarius*) volt a frankfurti egyetemen.

és helyességét illetően azonban Cornelius nem kívánt állást foglalni arra hivatkozva, hogy nem az ő szakterületéhez tartoznak, hiszen ezek rendre irodalomtörténeti tartalmisággal operálnak. Ezzel pedig – Lindner (1985: 333) értelmezésében – Cornelius tulajdonképpen „visszadobta a labdát” Schultznak, aki annak idején Benjaminget hozzá (és az „esztétika területére”) küldte, jórészt azzal az indokkal, hogy Benjamin témája sokkal közelebb áll a művészetelmélethez, mint az irodalomtudományhoz és az irodalomtörténethez.

Összességében arra kívánok rámutatni, hogy a professzori bírálatnak közel sem volt akkora szerepe a habilitációs eljárásban, mint ahogyan azt az első pillanatban gondolhatnánk. Kontextusa nélkül pedig – vagyis ha figyelmen kívül hagyjuk a fentebbiek során vázolt történeti-társadalmi körülményeket (kifejezetten a levelezést), illetve az ideológiai és elvi megfontolásokat – nagy esély van rá, hogy a bírálati szöveg kapcsán erősen félresiklik értelmezésünk. Arra gondolok, hogy az opponensi szöveg megértéséhez mind a történeti adalékok, mind pedig a habilitációs eljárás folyamatának ismertetése ágyaztak meg. Mindezek alapján pedig úgy látom, önmagában a bírálati dokumentum tartalmi részének elemzéséből adekvát módon nem érthető s magyarázható meg a habilitáció eljárás sikertelensége.

Konzekvenciák és következtetések

Tanulmányomban Benjamin 1925-ös habilitációjának körülményeit, illetve e kísérlet sikertelenségének potenciális okait igyekeztem feltárni és megvizsgálni. Ennek érdekében a történeti kontextualizálást követően a potenciálisan felmerülő érveket egy általam konstruált négyes tipológia segítségével tekintetem át. Ez előbbiekkal arra próbáltam rámutatni, hogy nem szerencsés, sőt egyenesen félrevezető, ha az eset kapcsán monokauzális magyarázatokban gondolkodunk. Úgy vélem ugyanis, hogy kifejezetten érdemes egyfelől rendszerben, másfelől pedig az adott történeti-társadalmi körülményeket aktívan bevonva tanulmányozni a sikertelen habilitációs kísérletet.

Meglátásom szerint a tárgyalt probléma több szinten értelmezhető: amennyiben a konkrét eljárási processzust a német akadémiai rendszer működési elvei mentén vizsgáljuk, *teljesen érthetővé válik*, hogy Benjamin miért bukott meg a fokozatszerzési eljárásán. Ahogy arra fentebb több ízben kitértem, egészen egyszerűen nem teljesítette – jelen esetben mindegy, hogy szándékkal vagy akaratan kívül – azokat a formai követelményeket, amelyeket, mint mindenkitől, tőle is elvártak a dolgozat bírálata során. Benjamin gondolkodási stílusa nem volt kompatibilis a standardizált, „megszokott” akadémiai követelményrendszerrel: 1) az általa tárgyalt problémát nem olyan keretek között prezentálta, ahogyan az bevett (és elvárt!) volt: témáját ugyanis nem határozta le kellőképpen, s nem jelölte ki, hogy miben tér el az eddig született munkáktól, illetve mit ad hozzá a tudományterületén született eddigi eredményekhez. 2) Sőt mi több, esetében a tudományterület meghatározása is kérdéses volt; Benjamin ugyanis eredetileg az esztétikát jelölte meg a dolgozata benyújtásakor,⁴⁹ viszont (szintén e helyen, vagyis a

49 Ehhez lásd: a habilitációs anyag kvázi fedlapját / első oldalát, amelyet maga Benjamin – kézzel írva – címzett meg. A szöveg egészen pontosan így szól: „Der Unterfertigte sucht hierdurch ergebnis die Habilitation als Privatdozent für *das Fach der Aesthetik* an der Universität Frankfurt/ Main nach (Lindner 1985: 329; kiemelés tőlem).

habilitációs dosszié első oldalán) műveinek kigyűjtésekor⁵⁰ nagy hangsúlyt helyezett azok irodalomtörténeti és elméleti aspektusaira,⁵¹ mindezek mellett pedig a germanistákkal is rokonszenvezett a habilitációra való jelentkezés időszakában.⁵² Továbbá, ez előbbi szempontok fokozásaként megemlítendő 3) a dolgozat témájának újszerűsége, illetve 4) a *Trauerspiel* igen komplex és idioszinkretikus gondolatisága (tartalma), valamint az is, hogy a nyelvezetét és a gondolati horizontját tekintve egyaránt rendkívül nehéz és komplikált szöveg megértése kapcsán Benjamin nem siet az olvasó segítségére. Többek között ezért állítható, hogy 5) az átfogó megértés érdekében több diszciplína elméleti keretének és eszköztárának együttes mozgósítása szükségeltetik.

Nem arról van tehát szó, hogy Benjaminsnak tudásbeli hiányosságai lettek volna, s – véleményem szerint – az sem a probléma megfelelő megközelítése, ha azt állítjuk, hogy tanárai vagy bírálója voltak tárgyi tudásukat és felkészültségüket tekintve hátrányban Benjaminsnal szemben. Meglátásom szerint az adekvát kérdés nem az, hogy Benjamin zseni volt-e. A felvetés potenciális megválaszolása több vitás kérdést és problémát eredményez, mint amennyi vagy *amilyen* megvilágító válasz(ok)ra esetlegesen lelhettünk, ha egyáltalán hiszünk abban, hogy a „zseni volt-e” az ő esetében értelmes kérdésfeltevés.⁵³ Úgy vélem, sokkal inkább az akadémiai rendszer (jelen esetben ennek konkrét példája, a habilitációs eljárás) keretfeltételeinek jellegére érdemes összpontosítani, egész egyszerűen arra, hogy mik voltak azok a tudás- és tudományszociológiai, illetve politikai és ideológiai tényezők, melyek konstituálták és – a fentebb részletezett módon – fenntartották, valamint működtették az „akadémiai tudományipart”. A habilitáció sikertelenségének legfőbb okai ugyanis – meglátásom szerint – ebben rejlenek. Ez természetesen nem mond ellent annak, amit fentebb az érvek részletezésénél állítottam, jelesül, hogy a habilitáció sikertelensége kapcsán felmerülő magyarázatokat összefüggésükben és összefonódva érdemes kezelni. Pusztán arra kívánok rámutatni, hogy az akadémiai normákat és (működési) elveket fenntartó – mélyen beágyazódott és rögzült – *struktúrák* szerepe tagadhatatlanul aktiválódott és nem elhanyagolható szerepet töltött be ez esetben is, jelesül Benjamin habilitációja kapcsán.

Mindezek fényében – úgy látom – Benjamin sikertelen habilitációjának partikuláris esete alkalmas arra, hogy rámutassunk az egyetemi keretrendszerek valamifajta (jellegbéli) hiátusára és deficitjére. Egész pontosan arra, ha valaki e keretrendszerek szempontjai és szabályrendszerei között nem volt képes megfelelő módon működni, akkor – sok esetben – gondolatiságának szubsztantív része és unikalitása sem volt képes ezt kompenzálni.

---

50 Az itt szereplő művek pontos és eredeti jegyzékéért lásd: Benjamin (1997: 35). A Benjamin-levelezés összkiadásának harmadik kötete ugyanis tartalmazza a levelet, melyet Benjamin a *Philosophische Fakultät*nek írt, s amellyel a habilitációra jelentkezett.

51 Erről Lindner (1985: 330) a következőképp ír: „A benyújtott önéletrajz azonban árulkodó, mivel megmutatja, hogyan próbálta Benjamin kombinálni az esztétikát – mint kötelező habilitációs tárgyat – az eredetileg irodalomtörténetre szánt tanítási engedéllyel [*Lehrbefugnis*].”

Ennek az a magyarázata, hogy a német akadémiai rendszerben a *Lehrbefugnis* – azaz a tanítási engedély – bizonyos szakterületeken szabályozta, hogy milyen tárgyakat taníthat az illető, valamint hogy e tárgyak oktatásához milyen előképzettségek megléte szükségeltetik.

52 Gondoljunk csak arra, hogy Benjamin aktívan gondolkodott, hogy Franz Schultznál habilitáljon, aki a *Neuere Deutsche Literaturgeschichte Professor ordinarius*a volt (vö. Eiland és Jennings 2016: 178–179).

53 A zsenikultusz komplex eszmétörténeti és szociológiai értelmezéséért lásd például Norbert Elias *Mozart-könyvét*: Elias (2000).

A sikertelen habilitáció talán Benjamin egész életének allegóriája lehetne: formabontó és eredeti gondolkodási stílusa, illetve műveinek karakterisztikuma szinte sosem volt teljes egészében összeegyeztethető a tudomány művelésének intézményesült formáival, ez azonban közel sem von le azok értékéből. Aktív kísérletezései a különböző műfajokkal, illetve a megszokottól eltérő témákkal és e területek, valamint (rész)problémák megközelíthetőségeinek perspektívaival, úgy gondolom, együttesen járultak hozzá ahhoz, hogy Benjamin szövegeinek mind műfaji, mind pedig gondolati horizontja aktívan képes olvasói képzeletének tágitására és serkentésére.

Hivatkozott irodalom

- Adorno, Theodor W. (1973): *Gesammelte Schriften I. – Philosophische Frühschriften*. Rolf Tiedemann (szerk.). Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Benjamin, Walter (1996): *Gesammelte Briefe. Band II, 1919–1924*. Christoph Gödde és Henri Lonitz (szerk.). Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Benjamin, Walter (1997): *Gesammelte Briefe. Band III. 1925–1930*. Christoph Gödde és Henri Lonitz (szerk.). Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Eiland, Howard és Michael W. Jennings (2016): *Walter Benjamin – A Critical Life*. Cambridge, Massachusetts és London, England: The Belknap Press of Harvard Press.
- Elias, Norbert (2000): *Mozart – Egy zseni szociológiája*. Budapest: Európa.
- Haas, Claude és Daniel Weidner (2014): *Benjamins Trauerspiel. Theorie–Lektüre–Nachleben*. Berlin: Kulturverlag Kadmos.
- Haverkamp, Hans-Erhard (2016): *Benjamin in Frankfurt – Die Zentralen Jahre 1923–1932*. Frankfurt am Main: Societäts.
- Lehnhard, Philipp (2024): *Café Marx – Das Institut für Sozialforschung von den Anfängen bis zur Frankfurter Schule*. München: C. H. Beck.
- Lindner, Burkhardt (1985): Habilitationsakte Benjamin. In *Walter Benjamin im Kontext*. Burkhardt Lindner (szerk.). Frankfurt am Main: Athenäum, 324–341.
- Lindner, Burkhardt (2011): *Benjamin Handbuch. Leben – Werk – Wirkung*. Stuttgart: J.B. Metzler.
- Nägele, Rainer (2004): Dialectical materialism between Brecht and the Frankfurt School. In *Walter Benjamin*. David S. Ferris (szerk.). New York: Cambridge University Press, 152–176.
- Newman, Jane (2011): *Benjamin's Library – Modernity, Nation, and the Baroque*. Ithaca: Cornell University Press.
- Promotionsakte W. Benjamin*. [Walter Benjamin eredeti habilitációs aktája.] In *Universitätsarchiv Frankfurt*. Johann Wolfgang Goethe-Universität.
- Protokollbuch II. Philosophische Fakultät (1923–1935)* In *Universitätsarchiv Frankfurt*. Johann Wolfgang Goethe-Universität.
- Shain, Ralph (2022): The rejection of Benjamin's habilitation. *Cultural Critique* (116): 1–27.
- Somlyó Bálint (2024): Eredetproblémák. *Replika* (133): 97–127. DOI: <https://www.doi.org/10.32564/133.5>
- Weber, Max (1995): A tudomány mint hivatás. In *A tudomány és a politika mint hivatás*. Fehér M. István (szerk.). Budapest: Kossuth, 5–51.
- Wiggershaus, Rolf (1987): *Theodor W. Adorno*. München: C. H. Beck.
- Wiggershaus, Rolf (1997 [1988]): *Die Frankfurter Schule. Geschichte–Theoretische Entwicklung–Politische Bedeutung*. München: Deutscher Taschenbuch.
- Wohlfarth, Irving (1988): Resentment Begins a Home: Nietzsche, Benjamin, and the University. In *On Walter Benjamin – Critical Essays and Recollections*. Gary Smith (szerk.). Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 224–259.

Daradics Boglárka

---

alapdiplomáját szociológiából, mesterdiplomáját filozófiából szerezte a Pécsi Tudományegyetemen, jelenleg doktorandusz a PTE Irodalom- és Kultúratudományi Doktori Iskolájában, valamint jogász szakos hallgató a PTE Állam- és Jogtudományi Karán. A *Replika Társadalomtudományi Folyóirat* állandó szerkesztője.

FREDRIC JAMESON EMLÉKKONFERENCIA

2025. március 7-8.
(péntek-szombat)
Pécs | Budapest

A közelmúltban elhunyt Fredric Jameson (1934–2024) nemcsak az egyesült államokbeli, hanem általában az angolszász kultúratudományok vezető alakja volt; élete során rengeteget tett a kontinentális kritikai elmélet tengerentúli meghonosításáért és folytatásáért, a kritikai kultúrakutatás módszerének újradolgozásáért, tárgykörének kibővítéséért.

Ez idáig csak leghíresebb, *A posztmodern, avagy a kései kapitalizmus kulturális logikája* című könyve jelent meg magyarul. Mindazonáltal Jameson munkássága erősen kötődik a magyar szellemi élethez, amennyiben egyik fő inspirációs forrása Lukács György életműve (azon belül különösen a ő). A Jameson tiszteletére szervezett kétnapos emlékkonferencia a vele szemben felhalmozódott intellektuális adósságunk törlesztésében vállal szerepet,

a hazai recepció felélénkítésének érdekében kerül megrendezésre.

A konferencia időpontja és helyszíne:

2025. március 7., Pécs – március 8., Budapest

A maximum 500 szavas absztraktokat a fredricjameson2024@gmail.com e-mail címre várjuk **2025. január 15-ig**. (Megkötés nélkül bárki jelentkezhet.)

A konferencia a következő intézetek hallgatóinak közös szervezésében valósul meg:
az ELTE BTK Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézete;
az ELTE BTK Művészetelméleti és Médiakutatási Intézete;
a PTE BTK Filozófia, Művészetelméleti és Klasszikus Tanulmányok Intézete.